

Skolboksstrid under tredje republiken

I sin andra artikel om skolpolitiken i Frankrike uppberättar sig Herbert Tingsten vid den skolboksstrid under tredje republiken som återspeglade de starka politiska och religiösa motsättningarna i parlamentet. Särskilt efter skolreformen i början av 1880-talet stod striden hård mellan det statliga och det privata undervisningsväsendet.

TROTS ÅTSKILLIG läsning om skolstriderna i Frankrike under tredje republiken blir jag vid studiet av själva skolböckerna förvånad över hur starkt de politiska och religiösa motsättningarna framträdde i undervisningen och förstår bättre än tidigare att konflikterna kring skolformerna kunde bli ett centralt drag i regimens historia. Här möter man "les deux Frances", varom så mycket talats i politiken och litteraturen: man bevitnar en kamp om barnens och ungdomens sinnen, som avspeglar den sega maktkampen i parlamentet och vid valen. Mest markerad är motsättningen under tiden mellan skolreformen i början av 1880-talet, som införde den obligatoriska, statliga och sekulariserade undervisningsprincip och begränsade den utan att undantå privata skolornas möjligheter, och 1900-talets första decennium, då under intrycket av Dreyfusaffären de radikala ministärerna Combes och Clemenceau ytterligare beskar de katolska privatskolornas rättigheter. Till avspänningen under den följande tiden skall jag återkomma.

De republikanska skolböckerna, främst använda i de ständigt växande statsskolorna, är genomgående byggda på dessa grundsatser: den stora revolutionen var ett genombrott för "frihet, jämlikhet och broderskap", för det obundna förnuftet, människovärdet och demokratin, republiken fullföljer revolutionen och bringar dess idéer till mognad, motståndarna är det franska folkets och i grunden även mänsklighets fiender.

Som exempel tar jag en skolbok för de högre klasserna, utarbetad vid sekelskiftet av två framstående historiker, Aulard och Deboutour. Den gamla regimen före 1789 kritiseras som en aristokratisk och klerikal despoti, utan känsla för folkets intressen och behov. Den stora revolutionen var alltså nödvändig, en milstolpe på mänsklighetens väg mot frihet. Den förste Napoleon lyckades nå makten genom militära kupper: han undertryckte friheten, införde en ny despoti och förde ständiga krig för att utvidga sitt valde; det betonas särskilt att Napoleon övergav sina soldater efter misslyckandet i Egypten 1799 och efter nederlaget i Ryssland 1812. De återvända Bourbonerna, som "ingenting lärt och ingenting glömt", var förrädare mot nationen och sökte förävas vråda klockan tillbaka. Den

andre Napoleon var en skurk, liksom farbrodern, men dessutom en person utan geni eller talang. Han stöddes, liksom tidigare monarker, av prästerna; folket, "underkuvat och förblindat", godkände statskuppen 1815 och fick dyrt betala "detta brottsliga uppgivande av sin frihet". Efter de eländiga regimerna under sjuttio år kommer upprättelsen, återgången till revolutionen genom republiken: folket får frihet, rösträtt och bildning, ekonomin blomstrar likväldigt som litteraturen. Boulangerismen och Dreyfusaffären har varit faror, men folket har insett vilka som står bakom de reaktionära försöken: "caesaristerna, rojalisterna, klerikalerna, alltså de ursinniga men ständigt maktlösa fienderna till våra fria institutioner".

De republikanska skolböckerna i historia, och senare också i samhällslära, framställer i regel republiken som fredens statsform under kritik särskilt av de Napoleonska regimerna och av samtidens nationalist. Endast i några få skolböcker från ett relativt tidigt skede talas om att rätten måste återställas genom att man vinner tillbaka de förlorade provinserna "med idéer eller med vapen". Fransmännen är till sin natur visserligen djärva och stridbara, men framför allt generösa och fredliga; med förnuftet som ledstjärna skall mänskligheten gå framstegets väg till lycka och samförstånd. "Vi blir bättre, därför att vi blir mer logiska", heter det i en av de första samhällslärorens ("La déclaration des droits de l'homme et du citoyen", 1902). Framtiden skall bli "guldåldern, som, enligt en filosofis anmärkning, inte ligger bakom oss utan framför oss". Efter republikens införande saknas emellertid i Frankrike varje orsak till nya revolutioner. Reformen blir, enligt en av tidens mest använda läroböcker (Vast et Jallifer), fruktbara endast om de genomförs långsamt; "moderationen och tålmodet är lyckligtvis egenskaper som vårt Frankrike mer och mer förvärvar".

I de för privatskolor avsedda skolböckerna — nästan genomgående katolskt präglade och ofta försedda med biskopligt godkännande — finner man i regel en ton som starkt erinrar om de förut berörda skrifterna från restaurations-tiden. Det gamla kungadömet försvaras, revolutionen fördöms eller åtminstone kritiseras, de radikala filosoferna (rationalisterna) omtalas med fräckt, religionen och kyrkan är de fasta punkterna i en orolig och föränderlig värld. En stark tendens finns att hävda den monarkiska regimens fredsvilja (på ett högre plan driven särskilt av Maurras och Bainville). Socialismen förkastas som riktad mot familjens och äganderättens heliga grundsats. Direkta angrepp på den bestående regimen är sällsynta, men de indirekta är genomgående: tesen om "frihet, jämlikhet och broderskap" förhånas som en gammal frimurarformel, och de strövande

Undervisningsminister Jules Ferry läser den nya skollagen för ett enfaldigt auditorium. Nidteckning av Alfred Le Petit riktad mot det av Ferry i parlamentet framlagda förslaget om "en gratis, obligatorisk och världslig folkskoleundervisning".

anklagas för de "antikristliga" lekmanlagarna och kyrka och skola.

I en mycket använd lärobok (Courval) förkunnas: "Republikerna talar om frihetens principer, men de är besatta av iver att förtrycka katolikernas samvete." Den som gick i dessa privatskolor med följsamt sinne kunde knappast undgå att se revolutionen och republiken som tillfälliga villfarelser och att fantisera om en monarkisk restauration under kyrkans hägn. De många reaktionära och bigotta klerikala societetsdamer som möter i fransk litteratur från tiden kring sekelskiftet vittnar om att flickor av god familj under republikens första tid endast kunde gå i privatskolor — statliga flickskolor fanns inte.

I skolpropagandan ingick, som redan av det sagda framgår, klagan över att vara förföljd av motparten. De republikanska historikerna framhävde felaktigheter och fiendtligheter i de katolska läroböckerna, och deras motståndare svarade med motsvarande beskyllningar. Från det sistnämnda hållet kom år 1909 en skrift (Paul Louis, "Ce qu'ils enseignent. Est-ce vrai?") som påvisade en rad tvivelaktiga eller uppenbart partiska uttalanden i statliga läroböcker. Kyrkan och prästerna drogs gärna fram i oroande sammanhang; urvalet av bilder (exempelvis kattarbål) var ägnat att påverka i antiklerikal riktning. Att tyda historiska tilldragelser på olika sätt mötte naturligtvis ingen svårighet, även om man avvisade den rena lögnen som vapen. Jeanne d'Arc kunde bli ett bevis för trosvisshet och underverk, men hennes avrättning var brukbar som ett angrepp både på England och på de katolska

tone under den tredje republikens kaptid inte följdes av alla folkskollärare; dessa lärare (les instituteurs) var, som historien och litteraturen illustrerar, republikanismens, radikalismens och antiklerikalismens propagandistiska garde — i strid mot godsägare, officerare, präster, den gamla överhetens världsliga och andliga makter. Det har sagts att hundra tusen efter 1880 utbildade folkskollärare räddade republiken.

Detta förhållande har sällan eller aldrig officiellt erkänts, men många offentliga uttalanden bestyrker det i allmänna ordlag. Lärarnas hållning är väl begriplig mot bakgrunden av den motivering de skilda skollagarna försågs med av de glödande ateisterna i de stora kampregimerarna — en Ferry, en Combes, en Viviani, en Clemenceau. Då underratssekreteraren Anatole de Monzie under det hetsigaste skedet inför en internationell publik utredde frågan om "historien och patriotismen" i den franska skolan (Liège 1905) förklarade han objektiviteten vara ett utmärkande drag i undervisningen. Men deklARATIONEN gick inte bra ihop med föredraget i övrigt. Skolorna måste ge "en optimistisk, passionerad och ärlig framställning av den universella civilisationens utveckling". En kritisk analys av begrepp och ideologier försvagade inte patriotismen, utan tvärtom: "en smula filosofi leder bort från den, grundlig filosofisk utbildning leder tillbaka". Med gillande citerades konseljpresidenten Combes ord till folkskollärarna den 8 augusti 1903, mitt under den hårdaste kulturkampen: "Jag tvekar inte att försäkra att ni i framtiden skall vara vad ni varit i det förflutna: den republikanska idens apostlar, prästerna i den nya kult som har sitt altare i friheten och sina dogmer i medborgarens rättigheter och plikter, sin uppenbarelse från ovan i människans samvete och förnuft." Och Monzie citerade utan kritik folkskollärarkongressens beslut av år 1900 att undervisningen skall ges "i en klart världslig (laïque) och republikansk anda".

HERBERT TINGSTEN